

МОРОШКІНА Г. Ф.

Запорізький національний університет

**“КУЛЬТУРНА” СКЛАДОВА КОНЦЕПТУ
“PATRIMOINE CULTUREL”**

Культура – це спосіб життя суспільства
Платон

Статтю присвячено мовному та психолінгвістичному аналізу “культурної” складової концепту “patrimoine culturel”. Поняття “культури” не завжди мало сучасне семантичне наповнення, в процесі еволюції спостерігається його значне розширення. Концепт “patrimoine culturel” займає особливе місце у французькому ментальному просторі.

Ключові слова: концепт “культурна спадщина”, ментальний простір, етнокультура, колективні змістовні ментальні утворення.

Стаття посвящена языковому и психолінгвістическому анализу “культурной” составной концепта “patrimoine culturel”. Понятие “культури” не всегда имело современное семантическое наполнение, в процессе эволюции наблюдается его значительное расширение. Концепт “patrimoine culturel» занимает особое место во французском ментальном пространстве.

Ключевые слова: концепт «культурное наследие», ментальное пространство, этнокультура, коллективные содержательные ментальные образования.

The article deals with lingual and psycholinguistic analysis of “cultural” component of “patrimoine culturel” concept. It was not always so that the notion of “culture” had its modern semantic filling; its considerable expansion is observed in the process of evolution. “Patrimoine culturel” concept occupies a peculiar place in French mental space.

Keywords: “patrimoine culturel” concept, mental space, ethnoculture, collective content mental constructions.

Метою даного дослідження є подальше вивчення такого складного концептуального утворення, як “patrimoine culturel” (“культурна спадщина”) та виявлення семантичного наповнення “культурної” складової, яка має бути уточненою у зв’язку з широким трактуванням “культури” взагалі. Хоча концепт “patrimoine culturel” не може вважатися лакунарним ні для однієї етнокультури, у попередній статті, присвяченій аналізу етимології поняття “patrimoine” та його найближчого синоніма “héritage” [1:226], було висунуто гіпотезу стосовно особливого місця цього концепту у французькому ментальному просторі. Показниками значущості концепту у певному лінгвокультурному соціумі є по-

перше, так звана “номінативна густість” [2:25], тобто багаторівнева та багаторазова його реалізація, по-друге, його “переживаемість” [3:41], тобто здатність, попадаючи у фокус свідомості, інтенсифікувати духовне життя людини і по-третє, стереотипізація моделей світосприйняття і поведінкових реакцій [4:37, 42]. Таким етноспецифічним концептом французького народу ми вважаємо “patrimoine culturel”, або “héritage culturel”.

Актуальність поданого дослідження зумовлена обраним сучасним міждисциплінарним підходом до вивчення проблеми. **Наукова новизна** полягає у спробі уточнення кластерного концепту, складові якого впливають одна на одну, з одного боку розширюючи його значення, з іншого – обмежуючи. **Об’єктом** дослідження обрані словникові дефініції на позначення поняття “культура” та цитації французьких видатних діячів культури.

Франція у процесі свого національного розвитку привласнила собі “універсальні ідеї”, які виникли на римській землі, у тому числі і “саму ідею Рима”, звідси й зазіхання Франції на культурне домінування у Європі і особистий статус поняття “культури” у французькій ментальності, яка поєднує образ нації з ідеєю культури: для французького мислення характерне “повне співпадіння ідеї нації і ідеї культури” [9].

Дослідження другої складової кластерного концепту “patrimoine culturel” має переконливо підтвердити значну присутність у концептосфері французького етносу: “культурної” забарвленості.

Поняття “культура” завжди викликало зацікавленість вчених різних галузей наукових досліджень, але сьогодні, в епоху “етнічного ренесансу” [2:5], воно занурилось у всі сфери наукової гуманітарної думки. Лінгвокультурологічні спостереження доводять, що “культура” і “мова” знаходяться у діалогічних стосунках, тому що суб’єктом мови та культури є індивід. Людина є проникна для культури, більш того – вона пронизана культурою [3:13]. Мова і культура не лише здатні почути одна одну, але й перехрещуватись, накладатись одна на одну в їх спільній комунікативній діяльності.

Як кожний об’єкт, який потрапляє у поле підвищеної уваги, поняття “культура” отримало численні визначення (відомо більш

ніж 300 дефініцій), які найчастіше співпадають щодо основних ознак та відрізняються за об'ємом семантичного наповнення. Ускладненість визначення поняття “культура” пов'язана по-перше, з його заплутаною мовною історією, по-друге, з тим, що воно використовується для позначення вкрай складних понять у різних наукових дисциплінах і до того ж у самих різних системах мислення.

Виникненню цього слова у європейських мовах передувало латинське *cultura*, яке походило від *colere*. Останнє мало багато значень: *населяти, культивувати, опікуватися, поклонятися, уважати*. Деякі з них утворили самостійні терміни, хоча й з частково перекриваючими один одного значеннями. У старофранцузькій мові латинське *cultura* перетворилось у слово *couture* у пікардському діалекті (можливо це пов'язане з процесом вокалізації приголосної “l” у X столітті: *yl+cons>ou+cons*) [5:77], яке зберігається навіть сьогодні у деяких північних говорах у значенні “оброблене поле” [10:174]. Пізніше воно отримує дійсно самостійне сучасне значення, пов'язане з “*coudre*”. У провансальському діалекті латинське слово *cultura* зберігається у формі *culture*, тобто залишається наближеним до свого етимологічного варіанту, що пояснюється історичним розвитком *Provincia*, завойованої ще у 120 році до нашої ери, тобто набагато раніше ніж Північна Галія. У всіх випадках стародавнього використання слова *couture, culture* позначали процес культивування, вирощування чого-небудь, зазвичай тварин та рослин. Знаходимо підтвердження у словнику Littré: *A esté baillé à Jehan une aucquette ou couture, DU CANGE, auca. Et les vivans contens de la pasture Produicte alors sans labour ne culture, MAROT, IV, 17.*

Слід зауважити, що у I столітті до нашої ери Цицерон вперше пов'язав слово *culture* з людиною, зауваживши, що людина без знань подібна до необробленого поля, але його “агрикультурне”, “сільськогосподарське” значення ще надовго закріплюється за цим словом. Великий французький мораліст XVI-го століття Мішель де Монтень використовує слово *culture* у значенні “духовні культурні цінності”: *Meslant non seulement a la culture des terres et ornement des villes les arts de deça, mais aussi meslant les vertus grecques et romaines aux originelles du pays* [11:144]. Наприкінці XVI – початку XVII

століття англійський філософ Френсіс Бекон говорив про “культуру та доброво умів”, але тільки у XVIII столітті метафоричне значення culture набуває свого постійного вживання. Метафора поступово стає звичною до тих пір, поки такі терміни як “культура ума” не почали сприйматися прямо і безпосередньо, а не в переносному значенні. Слово culture, яке відносилось до часткових процесів, все частіше використовується для характеристики процесів розвитку і удосконалення взагалі, що позначало універсалізацію терміна. Саме на зламі двох століть (XVIII–XIX) і почалась різноманітна і заплутана сучасна історія слова culture.

Для виявлення основних значень слова culture звернемось до статей французьких словників.

Culture [12]

1. Il se dit figurément de l'Application qu'on met à perfectionner les sciences, les arts, à développer les facultés intellectuelles. La culture de l'esprit, de l'intelligence. 2. Culture générale, ensemble de connaissances générales sur la littérature, l'histoire, la philosophie, les sciences et les arts, que doivent posséder, au sortir de l'adolescence, tous ceux qui forment l'élite de la nation. 3. Par extension de ces deux derniers sens CULTURE est quelquefois maintenant synonyme de Civilisation. Culture gréco-latine. Propager la culture française à l'étranger.

Culture [13:525]

1. Développement de certaines facultés de l'esprit par des exercices intellectuels appropriés. Ensemble des connaissances acquises qui permettent de développer le sens critique, le goût, le jugement. *Culture livresque*. 2. Ensemble des aspects intellectuels propres à une civilisation, une nation. *La culture greco-latine*. 3. Ensemble des formes acquises de comportement, dans les sociétés humaines. *Culture d'entreprise*.

Culture [14:289]

1. Ensemble des usages, des coutumes, des manifestations artistiques, religieuses intellectuelles qui définissent et distinguent un groupe, une société. 2. Ensemble de convictions partagées, de manières de voir et de faire qui orientent plus ou moins consciemment le comportement d'un individu, d'un groupe. Ensemble des traditions de structure et de savoir-faire qui assurent un code de comportement

implicite et la cohésion à l'intérieur d'une entreprise. 3. Ensemble des connaissances acquises dans un ou plusieurs domaines.

Culture [15:458]

1. Enrichissement de l'esprit. 2. Forme particulière de savoir, de l'esprit. 3. Ensemble complexe des représentations, des jugements idéologiques à l'intérieur d'une communauté humaine. 4. Ensemble des objets faits par des hommes appartenant à une même ethnie. 5. Ensembles des faits idéologiques communes à une masse de personnes considérées en dehors des distinctions de structure sociale, et diffusés en son sein au moyen de techniques industrielles.

Culture [16:328]

1. La culture de l'esprit développe les facultés intellectuelles de l'homme, les connaissances relatives à tout ce qui constitue la civilisation des temps où il vit. Cette culture peut avoir un aspect individuel ou collectif; c'est dans cette dernière acception que sont employées les expressions: culture populaire, culture occidentale. 2. Ensemble des connaissances acquises dans les différentes branches du savoir: culture littéraire.

Culture [17:275]

1. Enrichissement de l'esprit; état d'un esprit enrichi par des connaissances variées et étendues. 2. Ensemble de la production littéraire, artistique, spirituelle d'une communauté humaine.

Culture [18:186]

1. **Culture intellectuelle.** Culture de l'esprit, de l'intelligence. Instruction. Savoir. Connaissances. Bagage (fam). Culture générale. Erudition. Culture littéraire, philosophique, scientifique, artistique. Ensemble de faits de civilisation propres à un groupe social (connaissances, croyance, morale, art, coutumes). Maison de la culture. Acculturation (assimilation d'une culture).

Culture [19:254]

(au fig): connaissance, acquis, formation, savoir, science, érudition, éducation.

У всіх використаних словниках (окрім словника синонімів) статті складаються з двох головних частин: culture визначається поперше, як "сільськогосподарський" об'єкт та, по-друге, як "культура ума". Приймаючи до уваги, що для нашого дослідження концепту *patrimoine culturel* важливим є саме друге значення, ми дозволили

собі не робити вибірку по першому значенню, яке є первинним, бо пов'язане з історією цього терміна. Використаний для порівняння Великий тлумачний словник сучасної української мови показав, що стаття “культура” розпочинається саме з визначення “сукупності матеріальних і духовних цінностей”, тоді як значення “культивування” з'являється лише у 4 –й позиції [20:472]. На наш погляд це пов'язане з більш пізнішим потраплянням цього слова в українську мову і вже у його метафоричному сенсі. Отже, аналіз значень слова culture, проведений на матеріалі авторитетних французьких словникових видань (етимологічних, тлумачних, аналогічних, синонімічних), дозволив виявити семантичне наповнення цього поняття:

1. Сукупність матеріальних цінностей, створених людством.
2. Сукупність духовних цінностей, створених людством.
3. Ступінь довершеності в оволодінні якоюсь галуззю знань або діяльності.
4. Сукупність моральних вимог, які стають для людини складовою частиною її звичок, навиків, поведінки.
5. Сукупність ідеологічних засобів впливу на широкий загаль (масова культура).
6. Індивідуальні інтелектуальні здібності.
7. Колективні інтелектуальні здібності.
8. Освіченість, ерудованість.
9. Цивілізація етносу.

Отже, culture – це матеріальне і духовне, колективне і індивідуальне, ідеологічне і поведінкове, минуле і теперішнє, реальне і ідеальне, зовнішнє і внутрішнє, результат і процес. Ще на початку ХХ-го століття Броніслав Маліновський [6:41], відомий англійський антрополог, називав культуру “соціальною спадщиною”. Але ж якщо трактувати культуру лише як успадкування минулого, все, що утворюється в сьогоденні залишається поза зоною уваги. Культура ототожнюється з застиглістю і пасивністю. Значення висловлення “соціальна спадщина” не включає в себе тих процесів, посередництвом яких вводяться нові культурні елементи, а старі змінюються і передаються прямо чи непрямо. Доцільним буде на початку ХХІ-го століття враховувати також динамічний характер як нашого життя

взагалі, так і її культурної складової. Культура з її всеохоплюючим характером є одночасно результатом і процесом, про що свідчать найближчі синоніми слова “культура”: з одного боку – *instruction, formation, éducation, science, cognition, compétence, érudition, connaissance*, з іншого – *savoir, bagage, expérience, acquis, omniscience, notion, lettres*.

Згідно В. Гумбольдта матеріальний і духовний світ втілюються у мові: мова – це об’єднана духовна енергія народу, яка дивним чином відбилась у певних звуках, у певному вигляді. Вся людина не вміщується в межі своєї мови: вона більш ніж можливо висловити. Різні мови – це зовсім не різні позначення одного й того ж предмета, але ж його різне бачення [7:349].

Мова, завдяки своєму знаковому характеру та особливому статусу медіатора між світом та людиною, створює вторинний світ існуючої реальності. Цей вторинний світ не лише віддзеркалює існуючі культурні реалії, але й через посередництво мови утворює специфічну національну культурну концептосферу.

Дослідження психіки людини і людської спільноти, проведене З. Фрейдом ще на початку ХХ століття, схилило людину до усвідомлення, що для повноцінного існування етносу необхідно знати свої позитивні якості і вади, свої цінності й переваги. Відкриття *несвідомого* загострило ідею індивідуальності особистості і народу. К. Юнг, який розвив вчення свого вчителя З. Фрейда, стверджував, що існує так зване “колективне несвідоме”, яке ніколи не входило до складу свідомості особистості. Як суспільство існує поза індивіда, колективне *психе*, тобто “колективне несвідоме”, існує поза наше особисте *психе* [8:202]. Зміст об’ємного “колективного несвідомого” лише в незначній мірі залежить від особистості, він скоріше схожий на повітря, яким ми дихаємо. Цей простір складається з форм, “первісних образів”, які людина успадковує від свого родового минулого. У цих змістів, – пише К. Юнг, – є одна дивовижна здатність – їх міфологічний характер. Вони начебто належать строю душі, притаманні не якійсь окремій особистості, а людству взагалі [8:22].

Отже, психоаналітичні дослідження підводять нас до думки про існування колективних змістовних ментальних утворень, які фіксують своєрідність певної культури. Аналіз цитат, у склад яких

входить слово “культура”, дозволить скласти більш повне уявлення щодо цього концепту, який формувався протягом століть в ментальності французької спільноти.

У старофранцузькій мові спостерігаємо 2 графічних варіанти латинського слова *cultura* – *costure*, *couture*, однак з точки зору семантичного наповнення, вони повністю зберігають своє первісне значення “оброблене поле”:

- *Li leus [le loup]s'en va grant aleüre Droit au jument par la costure.*

Auteur inconnu [21]

- *Si comme je voil demander à Jehan une couture de terre ou toz les heritages qui furent Pierre ... (Beaumanoir)*

Епоха Ренесансу в своєму гуманістичному спрямуванні, зберігаючи усталене значення слова *cultura*, поступово розширює його використання у іншому, інтелектуальному значенні:

- *Il abandonna le labourage, disant que l'agriculture estoit de plus grande delectation que de grand profit (Amyot).*

- *Et les vivans contens de la pasture Produicte alors sans labeur ne culture (Marot).*

- *Que si les anciens Romains eussent esté aussi negligens à la culture de leur langue ... (Du Bellay).*

У XVII та XVIII століттях слово *culture* використовується в обох вже відомих значеннях: культивування рослин та культивування умів:

- *L'antiquité admira les riches moissons d'un pays que la négligence de ses habitants laisse maintenant sans culture (Bossuet).*

- *Le peu de connaissance que j'ai, je le dois à la culture des bonnes lettres (Patru).*

- *Quoique livré presque uniquement à des études et à des ouvrages ecclésiastiques, il n'avait pas entièrement abandonné la culture des lettres (D'Alembert).*

- *Ils ont pour maxime de tirer de la culture tout ce qu'elle peut donner, non pour faire un plus grand gain, mais pour nourrir plus d'hommes (Rousseau).*

- *La culture des champs, la guerre sont nos arts (Voltaire).*

Починаючи з ХІХ століття у цитаціях великих людей домінує інтелектуальне значення слова *culture* з його смисловим розширенням та нюансуванням:

- *La culture est une victoire de l'ennui sur l'amour-propre*(Faguet). – культура – велика моралізуюча сила.

- *La culture est cette vaste enquête sur l'homme conduite d'après une longue contemplation de ses ouvrages* (Alain). – культура – особисті творчі досягнення людини.

- *La culture, déclare un pédagogue japonais, c'est ce qui demeure dans l'homme, lorsqu'il a tout oublié* (Herriot). – культура – освіченість та вихованість.

- *La culture nous apparaît d'abord comme la connaissance de ce qui a fait de l'homme autre chose qu'un accident de l'univers* (Malraux). – культура – високорозвиненість.

- *La culture se définit essentiellement par ce qui est partagé et transmis ... La culture c'est ce que nous avons en commun avec d'autres. Toute la question est de savoir si cette culture sera la communication de tous ou la complicité de quelques-uns* (Roy). – культура – спільне досягнення людства.

- *Jamais quand c'est la vie elle même qui s'en va, on n'a autant parlé de civilisation et de culture* (Artaud). – культура – велика цінність і могутність.

- *Face au réel, ce qu'on croit savoir clairement offusque ce qu'on devrait savoir. Quand il se présente à la culture scientifique, l'esprit n'est jamais jeune. Il est même très vieux, car il a l'âge de ses préjugés*(Bachelard). – культура – науковість.

- *Le vin est senti par la nation française comme un bien qui lui est propre, au même titre que ses trois cent soixante espèces de fromage et sa culture*(Barthes). – культура – батьківська спадщина.

- *Non, les artistes ne sont pas inutiles. Tenez, quand deux pays n'ont pas réussi à signer un accord militaire ou un accord financier, ils signent un accord culturel* (Virabeau). – культура – духовні потреби людини.

- *Je suis un non-violent: quand j'entends parler de revolver, je sors ma culture* (Blanche). – культура – інтелектуальний захист.

Таким чином, аналіз словникових статей та цитацій видатних французьких діячів культури дозволили виявити багатогранне

семантичне наповнення “культурної” складової концепту “patrimoine culturel”, яке набуває свого особливого значення саме завдяки поєднанню з іменником patrimoine, відокремлюючи інші значення поняття culture, які не є актуальними для даного концепту. Дослідивши лінгвокультурологічну природу концепту, ми виявили, що він має асоціативне нашарування культурних смислів на основне значення та є багатовимірним смисловим утворенням. У майбутньому планується проведення досліджень, націлених на вивчення вербалізації культурної спадщини у мистецькому дискурсі.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Морошкіна Г. Ф.* Концепт “patrimoine culturel” у французькому ментальному просторі / Галина Федорівна Морошкіна // *Нова філологія* : зб. наук. праць. – № 35. – Запоріжжя : ЗНУ, 2009. – С. 226. 2. *Карасик В. И.* Языковой круг: личность, концепты, дискурс / Владимир Ильич Карасик. – Волгоград : Перемена, 2002. – С. 2–25. 3. *Степанов Ю. С.* Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования / Юрий Сергеевич Степанов. – М., 1997. – С. 13–41. 4. *Добровольский Д. О.* Национально-культурная специфика во фразеологии / Дмитрий Олегович Добровольский // *Вопросы языкознания*, 1997. – № 6. – С. 37–42. 5. *Chigarevskaja N.* Précis d’histoire de la langue française / Nina A. Chigarevskaja. – М., 1984. – 285 p. 6. *Malinowski B.* Naukowa teoria kultury / Bronislaw Malinowski // *Szkice z teorii kultury*. – Warszawa, 1958. – P. 40–51. 7. *Гумбольдт В.* Избранные труды по языкознанию / Вильгельм фон Гумбольдт. – М. : Прогресс, 1981. – С. 349. 8. *Юнг К.* Проблемы души нашего времени / Карл Юнг. – М. : Прогресс, Универс, 1994. – 336 с.

ДОВІДНИКИ

9. *Западное литературоведение XX века.* Энциклопедия / [гл. науч. ред. Е. А. Цурганова]. – М. : Интрада, 2004. – 560 с. 10. *Dictionnaire étymologique de la langue française* / [par Oscar Bloch, Walter Von Wartburg]. – P. : Presses universitaires de France, 1994. – P. 174. 11. *Dictionnaire Littré* / [par François Bouvet et Pierre Andler]. – [2-e éd.] – P. : Union Générale d’éditions, 1971. – P. 144. 12. *Dictionnaire de l’académie française* [Електронний ресурс]. – [8-e ed.]. – Режим доступу : <http://www.atilf.atilf.fr/academie.htm>. 13. *Nouveau Petit Robert.* Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française / [texte remanié et amplifié sous la direction de Josette Rey-Debove et Alain Rey]. – P., 1996. – P. 525. 14. *Petit Larousse.* Dictionnaire encyclopédique : [Grand format]. – P. : Larousse, 1999. – P. 289. 15. *Lexis.* Dictionnaire de la langue française / [par Jean Dubois]. – P. : Larousse, 1975. – P. 458. 16. *Dictionnaire du français vivant* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dictionnaire.sensagent.com/dictionnaire+vivant/fr-fr/>. 17. *Petit dictionnaire de la langue française.* – P. : Larousse, 1991. – P. 275. 18. *Nouveau dictionnaire analogique* / [sous la direction de Georges Niobey]. – P. : Larousse-Bordas, 1999. – P. 186. 19. *Dictionnaire Bordas des synonymes, analogies antonymes* / [par Roger Boussinot]. – P. : Larousse-Bordas, 1997. – P. 254. 20. *Великий тлумачний словник сучасної української мови* / [укл. і голов. ред. Вячеслав Тимофійович Бусел] – К. ; Ірпінь : ВТФ “Перун”, 2004. – С. 472. 21. *Le Littré.* Dicocitations [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dicocitations.com>.